

LA MISSIÓ DEL PREDICADOR SEGONS SANT BERNARDÍ DE SENA

TERESA GRAU COLOMER

En 1417, a Gènova, sant Bernardí de Sena¹ recollia els primers fruits de la seua activitat apostòlica: arribava l'èxit i amb aquest èxit la decisió de dedicar-se exclusivament a predicar i deixar de banda altres tasques pastorals (com ara les confessions) que havia realitzat fins a aquell moment. Deu anys després² es reafirmarà en aquesta tria: «io ho durata questa fatiga del predicare già più anni, e holla trovata la più ottima e migliore fatiga che io durasse mai; e ho voluto lassare stare ogni altra operazione. Io non confesso né maschio né femina, e non m'impaccio in altro che in seminare la parola di Dio, e tengola per ottima regola; però ch'io veggo che volendo fare molte cose, io non ne farei bene niuna» (XXVIII 26-27).

Com assenyala fra Gustavo Cantini, el fet que sant Bernardí es considere a si mateix com a predicador, per damunt de tot demostra la

1. Per a les citacions del discurs bernardiní hem utilitzat l'edició dels sermons predicats pel sant a Sena en 1427 (transcrits per Benedetto di Maestro Bartolomeo), curada per C. Delcorno (SAN BERNARDINO DA SIENA: *Prediche volgari sul Campo di Siena, 1427*, Milà, Rusconi, 1989). Les indicarem amb el número del sermó, més el número del paràgraf corresponent.

2. «... e non già per confessioni ch'io facci, imperò che da dieci anni in qua io ho saputo qualche cosa di questo mondo» (XVII 70).

seua voluntat de tornar als orígens de la predicació franciscana i adoptar el model del Sant d'Assís. El franciscà es va constituir expressament com a orde de predicadors; així es diu, de fet, en la *Regula Bullata*, com recorda el senès: «Non trovarai niuna regola che in loro sia l'arte del predicare. –O gli altri non debbano o non sanno predicare? –Dico che sì, ma io dico che non l'hanno per regola come l'Ordine nostro» (XLIV 75).³ De fet, en l'acceptació per part d'Innocenci III del nou orde, la llicència per a predicar (no per a combatre els heretges, ni per a pregar davant els clergues, sinó entre el poble), va ocupar un lloc com a mínim tan important com el que es concedia a la pobresa evangèlica.⁴

Sant Francesc va consagrar la seua vida a la predicació: va viatjar incansablement entre els cristians i va predicar també als pobles pagans. En el segle XIII, molts religiosos van seguir el seu exemple –sant Antoni de Pàdua n'és, probablement, el més conegut. Aquest model de predicador itinerant començà a escassejar cap a la fi del segle i els predicadors esdevingueren prevalentment fixos: havia minvat el fervor inicial i, a més a més, s'havien construït grans temples al costat dels convents. La tendència es va accentuar i al principi del segle XIV ja era estrany que un frare menor es dedicara exclusivament a predicar.⁵

Considerant aquest panorama, el model de predicador que assumeix sant Bernardí (que no perd mai d'ull sant Francesc) cobra una importància més gran: en primer lloc, com hem vist, a partir d'un moment determinat es consagra a la seua vertadera vocació. A més a més, no s'estableix de manera permanent en cap convent.⁶ Encara

3. Així ho havia expressat sant Bonaventura en l'*Epistola de tribus quaestionibus*: «Clamat Regula expresse imponens Fratibus auctoritatem et officium praedicandi, quod non credo in aliqua Regula alia reperiri» (S. BONAVENTURAE, *Opera omnia*, Quaracchi, ex typographia Collegii S. Bonaventurae, 1898, pàg. 332-333).

4. CANTINI, Fr. G., O.F.M.: «San Bernardino da Siena perfetto predicatore popolare», en *San Bernardino da Siena. Saggi e ricerche pubblicati nel quinto centenario della morte (1444-1944)* («Pubblicazioni dell'Università Cattolica del Sacro Cuore», N.S., vol. VI), Milà, ed. «Vita e pensiero», 1945, pàg. 206-207.

5. És cert que hi trobem encara alguns casos –Joan de la Verna, el beat Francesc de Fabriano...–; generalment, però, no eixien de la seua regió.

6. Com escrivia l'humanista Vespasiano da Bisticci en la seua *Vita di S. Bernardino* (citem de la versió editada per Luciano Banchi, anteposada a les *Prediche volgari di S. Bernardino da Siena dette nella Piazza del Campo l'anno MCCCCXXVII*

que també va predicar en les catedrals i en les grans esglésies franciscanes, va mostrar una clara preferència per les places de les ciutats («Io il più delle prediche ch'io fo, le fo per le piazze»; XXV 57): la plaça del Campo a Sena, la del Colle Maggio a L'Àquila, la plaça major de Lucca, l'esplanada davant la basílica de St. Francesc o la Porziuncola a Assís, o davant l'església de St. Antoni a Pàdua, etc. Finalment, sant Bernardí viatjava (a peu, tal com manava el fundador) amb altres frares.⁷

El mateix Bernardí, en el sermó XLIV, dedicat a lloar el Sant d'Assís i el seu «inflammato amore e fervore», planteja el seu ideal d'acció apostòlica com una forma de retorn als orígens franciscans; reforça la seua elecció recordant les paraules de sant Francesc en el capítol IX de la *Regula Bullata*:

«Vede prima come egli [sant Francesc] predicava la parola di Dio, cioè el Vangelo, el quale viene da Dio: “*Adnumptient eis vitia et virtutes, penam et gloriam*”. Abbi per regola che ogni volta che si predica a utile e a salute d'anima sempre si predica el Vangelo (...). Ogni volta che tu predichi, fa' che sempre dica la verità, e di' cose che sieno utili prima a te e poi al prossimo: se nel tuo dire tu avesse questo oggetto che tu riprendesse altrui e poi tornasse a casa e imitasse te medesimo: “Doh, che io ho detto! o io so' pieno di questo vizio ch'io biasimo tanto; or io me ne voglio rimanere”. E se non bisogna riprendare te, allora tu predichi

ora primamente edite, Sena, Ed. All'insegna di S. Bernardino, 1880-1888, pàg. XX): “Predicò santo Bernardino anni quarantadue per tutta Italia, che non ci fu nè terra, nè castello dove egli non predicasse».

7. Cantini (*op. cit.*, pàg. 210-211) inclou una llista d'aquests companys; a més de dedicar-se a les confessions, no podem excloure la possibilitat que ells també predicaren, encara que no se'n conserven proves. El més conegut fou el frare Vincenzo de Sena; sant Bernardí va plorar la seua mort (1442) en una digressió, en la seua tercera prèdica llatina sobre les Benaurances (amb el *thema* «*Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur*»). Iris Origo (*Bernardino da Siena e il suo tempo*, Milà, Rusconi, 1982, pàg. 246-248) comenta aquesta gran amistat: Fr. Vincenzo va acompanyar el nostre predicador en tots els seus viatges durant més de vint-i-dos anys; s'encarregava de l'allotjament i del menjar allà on anaven, per tal de deixar-li temps per a meditar i estudiar; fou, a més a més, el seu confident principal: abans de morir, va lamentar no haver sobreviscut a l'amic perquè no podria ja revelar les meravelloses proves de la seua santedat (sant Bernardí l'havia obligat a no parlar-ne a ningú), que haurien commòs el món sencer.

veramente el Vangelo. Non è altro el Vangelo se non che l'uomo sia virtuoso, lassi il vizio e segua le virtù, tema la pena e ami la gloria. Ogni volta che tu odi ch'io dia contra al Vangelo, sì m'alapida. Se tu mi sai insegnare in niun altro modo come sia fatto el Vangelo, io el voglio imparare. Già fu tempo ch'io nol predicava, ora so io ch'io el predico; tempo fu ch'io lo spremevo come io sapevo, e non vedevo mai niuno frutto; ora, da XV anni in qua, ho veduto che questo è meglio che quello ch'io facevo.⁸ Qui ci si mostra ogni cosa e dicoti e affermoti che questo è el vero predicare el Vangelo (...) fa' che tu dica quello che sia salute de' popoli e sempre predicarai il Vangelo." (XLIV 75-81).

Predicar l'Evangelis, diu sant Bernardí, no és, doncs, altra cosa que denigrar els vicis i encomiar les virtuts, sense mai no oblidar la pena o la glòria eternes que correspondran al creient, segons com haja viscut ací a la terra.⁹ D'aquestes premisses deriva el caràcter marcadament preceptiu dels seus sermons: el primer objectiu del predicador ha de ser proporcionar normes de comportament precises i completes, de les quals puguen servir-se els fidels com a guies per a la vida quotidiana. Aquesta posició no és innovadora dins l'àmbit de les reflexions sobre la predicació: Zelina Zafarana¹⁰ assenyala la presència d'una línia de pensament constant que margina clarament els aspectes doctrinals en benefici del contingut moral. Guibert de Nogent n'és un dels representants: en el seu *Liber quo ordine sermo fieri debeat* defensa aquesta concepció amb els arguments que, en primer lloc, la fe dels espectadors es pressuposa¹¹ i, a més a més, les explicacions de tipus doctrinal són perilloses i poc útils, ja que el públic reté molt més fàcilment els preceptes morals, perquè pot establir correspondències amb la seua pròpia experiència.

El cicle de 1427 a Sena demostra clarament la determinació de

8. En aquestes paraules hi ha també una al·lusió de sant Bernardí a la seua pròpia evolució: en 1412 es va emancipar de la manera tradicional de predicar, infructuosa, i va abraçar la verdadera predicació.

9. Segons ZELINA ZAFARANA («Bernardino nella storia della predicazione popolare», en *Bernardino predicatore nella società del suo tempo (Convegno del Centro di studi sulla Spiritualità medievale XVI; 9-12 ottobre 1975)*, Todì, Accademia Tudertina, 1976, pàg. 58), sant Bernardí insisteix a representar més els turments, que no pas la beatitud del paradís.

10. *Ibid.*, pàg. 59-60.

11. Quan (com en aquest cas) no es tracta de missions contra els heretges.

sant Bernardí d'aplicar l'ètica cristiana a les «menuderies» de la vida quotidiana, en un intent de reglamentar de manera detallada i exhaustiva totes les situacions, tots els aspectes. Pensem, per exemple, en les instruccions minucioses que dóna a les vídues (XXII) recordant-los on i amb quins vestits han de dormir, què han de menjar, quantes voltes han de pregar, etc.; en les recomanacions a les mares per tal que aconseguisquen bons matrimonis per a les seues filles (XIX 16, 21, 28); o en les normes sobre el vestuari (XXXVII 4-ss). És tan ferma la voluntat d'incloure tots els moments de la vida que no sorprèn veure sant Bernardí entre fogons, oferint a les oients consells culinaris: què fer amb la carn del dinar per a aprofitar el temps al màxim i arribar a la plaça abans que comence el sermó, sense altres preocupacions al cap;¹² com ha de fer-se el bullit –el «pignatto»;¹³ com fer un bon pa,¹⁴ etc.

El fragment que hem transcrit explica, així doncs, un dels fonaments del concepte que el nostre autor té de la seua missió: la utilitat és el principi que ha de seguir el predicador en triar l'argument dels sermons.¹⁵ Aquesta posició, que en si mateixa no és original, implica en el cas de sant Bernardí novetats importants per la profunda convicció amb la qual l'assumeix i la duu fins les últimes conseqüències, que afecten, fins i tot, l'estructura dels seus discursos.¹⁶

12. «fa'che tu la sera tu l'abbi comprata, e fa'che tu ti levi la mattina a Sovana, e che tu la ponga a fuoco, e schiumala bene; e poi ti veste, e sarà mezza cotta prima che tu venga, e poi a riscaldarla. Quando te n'andarai, sarà fornita di cuociare...»; IV 35-36.

13. «O donne, che molto sta a voi, sapete voi, quando il pignatto bolle, non lassate mai romparvi la schiuma, che se si rompe, mai non è buona cucina»; XII 29.

14. «Chi fa miglior pane, o una che abbi sollecitudine, o una che non vi pensi? Chi ha sollecitudine. Ella provvede alla masa, al lievitare, al forno, che sia cotto a ragione. E colei che non v'ha sollecitudine, quando è male lievito, quando male stagionato, quando mal cotto, torto, bistorto»; IV 37.

15. És recurrent en sant Bernardí el tòpic del metge que cura les malalties de l'ànima: «Doh! io vi predico di quello che vi bisogna, e parmi che si debbi fare così. Elli bisogna medicare il malore dove elli è, e bisogna la medicina atta a guarire quello male. Come noi sappiamo il difetto de' popoli, noi doviamo di quello predicare e adattare il nostro parlare tutto alla salute loro»; XII 54. La imatge es completa amb una llarga explicació (XII 55-58) en la qual, amb la forma d'un *exemplum fictum*, sant Bernardí incideix en la necessitat d'aplicar els remeis convenients; si no es fa així, el tractament serà inútil.

16. Analtitzada per Carlo Delcorno en un article fonamental: «L'ars prædicandi di Bernardino da Siena», en *Atti del Simposio Internazionale cateriniano-bernardiniano (Sena, 17-20 abril 1980)*, ed. de D. Maffei i P. Nardi, Sena, Accademia Senese degli Intronati, 1982, pàg. 419-449.

Actualment, els estudiosos de l'obra bernardiniana coincideixen a relegar a la categoria de tòpic hagiogràfic la imatge de sant Bernardí com a reformador de l'*ars prædicandi* difosa pels seus companys, pels primers biògrafs i pels predicadors (en especial els observants) que el retrataren.¹⁷ Ara bé, tot i que les estructures que utilitza Bernardí són purament tradicionals, l'ús que en fa sí és innovador: les adapta, les modela sotmetent-les als principis de la claredat i la utilitat, per facilitar el record i tractar de forma completa i sistemàtica els problemes més urgents de la societat contemporània. Per això la majoria dels seus sermons estan organitzats amb un esquema similar al d'un tractat, encapçalat, com era obligat, pel *thema*, i dividit a continuació en tres membres.¹⁸ Rarament trobem divisions de segon grau (*subdivisiones*): habitualment, cada membre es desplega amb *distinctiones*, que no requereixen el recurs a les *auctoritates concordantes*. A més a més, les parts estan clarament ordenades i numerades (mitjançant números fonamentals per als exegetes i místics medievals: tres, quatre, set, dotze). És, en definitiva, una estructura senzilla i clara que ofereix a l'orador la possibilitat d'avançar en el seu discurs amb molta llibertat.¹⁹

El criteri de la utilitat explica també la seua decisió de defugir els tipus de sermó que, tot i haver-se consolidat, no es corresponen amb el seu ideal de predicació: abandona quasi completament els sermons historials, basats en l'exposició literal de l'evangeli del

17. V. CANTINI, Fr. G.,: *op. cit.*, pàg. 204; i ZAFARANA, Z.: *op. cit.*, pàg. 41-45.

18. Delcorno parla de "struttura bonaventuriana" (*op. cit.*, pàg. 439).

19. Bernardí se n'aprofita i dóna via lliure a una tendència a la digressió, a la dispersió –sempre, això sí, respectant l'esquema general i marcant visiblement les parts– de la qual sembla totalment conscient: «E a te...Or cominciamo. Che voglio io dire, in somma? A'fatti, a'fatti!» (XVI 5). Generalment, sant Bernardí troba alguna justificació per a les seues divagacions: cerca en elles l'ensenyament, encara que no tinguin cap relació amb el contingut del sermó, o hi facen referència sols tangencialment. En XXVII 14, per exemple, parla de l'acció benefactora dels àngels, que infonen al cristià la voluntat d'escoltar la prèdica; de sobte, talla el fil del discurs per dirigir-se a les dones i parlar-los de la idoneïtat de l'estació; la reflexió que s'extrau és el record de l'acció incansable del demoni per tal d'enterbolir o entorpir el sermó. De la mateixa manera, en XXV 45-53 aborda el novè membre de la *distinctio* amb la qual es desenvolupa la segona part: la qüestió és «*lusor in publico*»; sant Bernardí comença, cenyint-se a la matèria, parlant del joc. Un moment després passa a parlar dels detractors, servint-se de la seua experiència personal; poc després torna a la crema dels taulers, cartes, etc; es despista de nou amb la qüestió del Nom de Jesús...

dia i recomanats per les *artes prædicandi*, les quals consideraven aquesta estructura especialment lligada a la forma antiga de predicar i molt útil per al públic popular,²⁰ i els sermons *de sanctis*, plantejats com a panegírics de sants d'especial devoció, en el dia de la seua festa.²¹

Cal reconèixer, d'altra banda, una innovació fonamental introduïda per sant Bernardí, que li va permetre d'orientar la prèdica sencera cap al contingut específic que l'interessava: l'elecció lliure del *thema*, independentment de quina fóra la litúrgia del dia. Les *artes prædicandi* concedien aquesta potestat només en ocasions excepcionals, com ara la festa d'un sant. La decisió del senès va arribar al voltant del 1424-1425, i es va consolidar amb l'experimentació progressiva:²² en el cicle senès de 1427, de fet, el *thema* pertany a l'Evangeli del dia només en dos sermons (X i XVI).²³

Un predicador com sant Bernardí ha de ser valent: al senès no l'acovardeix la consciència (pitjor encara: la comprovació) que amb algunes tries atrau les crítiques, la perplexitat o les reticències de bona part dels fidels. Pensem en un argument especialment conflictiu: l'ètica matrimonial (sexual), que aborda als sermons XX i XXI, que causa la indignació i l'escàndol de les ànimes càndides d'alguns oients. La decisió era ben arriscada: grans predicadors anteriors a sant Bernardí, com ara Domenico Cavalca o Giordano de Pisa, havien desaconsellat d'incloure en la prèdica un contingut d'aquest tipus.²⁴ La qüestió era

20. De fet, era el model favorit dels oients menys cultes; la decisió bernardinana no fou rebuda amb satisfacció per tots els sectors: sens dubte hi hagué reaccions polèmiques («E la donna dice: «Io vorrei che egli si predicasse el Vangelo come egli corre»; e io ti dico che egli sarebbe talvolta meglio che tu stesse a casa a filare che andar dietro a cercare tali Vangeli. Cerca quello che ti fa uscire de la via de' peccati e così uccidere l'erbe e' vermini dell'offese che si fanno a Dio»; XLIV 83).

21. Per això –es disculpa en XII 59– no ha predicat sobre sant Lluís el 19 d'agost, ni predicarà sobre sant Agustí el dijous següent –un sermó amb aquest tema, reconeix, hauria estat ben profitós, però hi ha qüestions més urgents–: «(Ricordovi, perché giovedì che viene, è festa, cioè santo Augustino, e ben vorrei fare una predica di lui, ma lassarolla stare, perché veggo maggior bisogno a dire d'altro. E sapete che doppo ieri fu la festa di santo Lodovico, la cui festa facciamo all'ordine nostro, e sapete che io non predicai di lui niuna cosa, né ine né qui, però ch'io viddi che era più utile a vostra salute ch'io predicasse di quello ch'io vi predicai, che dire di lui)».

22. DELCORNO, C.: «*L'ars prædicandi...*», *op. cit.*, pàg. 422-424.

23. En tots dos casos, a més a més, el *thema* s'adapta perfectament al contingut del sermó.

24. *Prediche volgari...*, *op. cit.*, n. 60, pàg. 581.

extremadament delicada per al mateix Bernardí: així ho demostren els seus esforços per a justificar-se (autoexculparse), en una llarga introducció-pròleg (XX 3-17) i amb referències posteriors. Sant Bernardí insisteix en els seus motius: la seua no és realment una elecció; s'ha vist obligat a parlar d'aquest tema, perquè forma part de la missió que ha assumit; no pot defugir qüestions que es consideren incompatibles amb les circumstàncies de la predicació, si entén que són ineludibles.²⁵ A més a més, afegeix, qualsevol argument pot ser tractat en una prèdica, sempre que s'utilitzen les paraules adequades. Per a explicar el concepte, sant Bernardí empra la imatge del «gallo in feccia», que ja havia anunciat en el sermó anterior: «domane vedrai se ci sarà niuna borsotta di peccati, e udirai in che peccati noi entraremo, che v'entrarò dentro come gallo in feccia. Vedeste mai il gallo quando entra in feccia? Elli v'entra dentro tutto pulito, coll'ale assettate in alto per non imbrattarle, per potere volare a sua posta. (...) nel mio predicare io parlarò tanto onesto, ch'io non m'imbrattarò punto punto» (XIX 41).²⁶ La forma de parlar al·lusiva, eufemística, permet a l'orador de fer-se entendre perfectament pel públic sense «embrutar-se les ales». Aquesta serà una constant en el discurs de sant Bernardí: no sols en el sermó al qual hem fet referència, sinó en general, recorrerà a aquests mecanismes per tal d'evitar parlar d'assumptes deshonestos de forma massa explícita, no excitar la imaginació del públic i no indignar-los. Per exemple, quan fa al·lusió als vestits indecents, que fan que parega igualment impúdica la dona que els llueix: «A proposito vo' dire che la donna che porta il vestimento meretricio, io non so lo intrinseco, ma quello di fuore mi pare vedere di sozzi segni. Elli mi pare che tu debbi essere una... nol vo' dire, ma tu m'intendi bene...» (XXXVII 21), o referint-se al cos del jove descarat: «O giovanozzo, che non ti curi di nulla, sappi che a Dio non piace che tu porti la calza, come tu la porti, a gamba rotta o

25. "Io so' obligato, come io t'ho detto, e anco la mia coscienza mel detta, e anco la ragione mel dimostra, ch'io debbo riprendare il peccato nel quale io veggio involti e popoli, però che chi tolle a fare questo essercizio, il die fare con quelli ordini e modi che richiede a farlo." (XX 6). Amb més motiu encara tenint en compte que, insisteix, sovint els pecats de tipus sexual poden provenir de la ignorància (XIX 42, XX 19).

26. Sant Bernardí es basa en un fragment de sant Gregori Magne (*Prediche volgari...*, *op. cit.*, n. 64, pàg. 547). D'altra banda, la imatge que identifica el predicador amb un gal és tradicional.

fessa con falsa verde, sai, e col farsettino tanto corto, che presso che si mostra...eccetera» (XXXVII 14).²⁷

Els d'índole sexual no són els únics arguments difícils; també els de temàtica política exigeixen un exercici d'autocontrol, una dosi considerable de tacte i precaucions especials amb les quals esquivar els obstacles. A voltes, l'orador rep pressions d'algun partit de la ciutat, hi ha intents de controlar les seues paraules o restringir la matèria de la seua intervenció: «Io predicai già in luogo che elli mi fu detto: «predica della tale cosa, e non della tale; che se tu predichi della tale, tu farai irare la tal parte». E un'altra parte mi diceva: «Fa' che tu dica sopra la tale cosa». E l'uno mi diceva che io dicessi una cosa; e l'altro mi diceva che io non dicesse di quello, ma di quello che toccava all'altra parte. E io che mi vedevo infra due stremi, che feci? Dissi in me medesimo: "Elli mi conviene tenere buona avvertenzia"...» (VI 8). En aquestos casos, sant Bernardí no defensa la provocació, sinó una solució més subtil: l'al·lusió esdevé, com hem vist en parlar del contingut sexual, un recurs imprescindible.²⁸ Tot i això, reivindica la transparència del seu discurs: no busca subterfugis; no amaga les seues

27. Òbviament, el públic entenia sense problemes allò a què s'al·ludia: «contro natura non operare; cioè non passare la forma del matrimonio. Ogni volta che tu passi il modo ragionevole, tu fai contra natura. Se tu hai peccato, tu m'intendarai. Se non hai peccato non m'hai inteso. Ode: ogni volta che usano insieme per modo che non si potrebbe ingenerare, ogni volta è peccato mortale. A la chiara te l'ho detto!» (XX 64). En VII 56, sant Bernardí hi fa referència a un rumor que circula per Sena, difonent un escàndol considerable; el minorita no vol creure aquestes maldiciences, i evita repetir-les («Oooh! Io sento alcune cose state in questa terra, in questa quaresima, che vorrei, che vorrei...non so che, e per certo io nol credo; e èssene sparta una voce a Siena...«Fu così e così; e per questo si dice tanto» et cetera. Io ti dico che se fusse bene stato vero, che nol credo; un'altra volta, che se fusse stato vero, tu facesti un grande male a palesarlo (...) Guarda quello che hai fatto: tu hai messo in bocca a genti tal cosa, che... per ora lassiamol andare!»).

28. En XXXIV 11-12, per exemple, sant Bernardí parla del *modus operandi* dels «scorpionis», executors de la venjança divina: comencen, falaguers, atraient les seues víctimes, i continuen «abbracciando co le branche»: « Doh, se elli mi fusse lecito il dire... (guarda qua, e guarda qui, e anco que), io sarei molto meglio inteso ch'io non sarò! Ma forse non farei bene; però mi conviene parlare discreto e utile. Io dirò questa parola, e tu la chiosa, e chiosala a ragione, o cittadino...». Com es veu, no vol ser més explícit; pot- ser li pareix contraproduent. Reflexiona igualment sobre aquest aspecte en XII 18, recordant la seua predicació a Crema: «E predicando io di questa materia [la condemna de les faccions] pure cupertamente (imperò che questa è materia da non parlare troppo alla scupertata), pure io predicando parlavo in genere e non in particularità, e non tacevo nulla che fusse da dire».

intencions, ni les seues idees; predica obertament, en llocs públics, amb claredat i legitimat sempre pels “doctors” en els quals es recolza, és a dir, les *auctoritates* que funcionen com a escuts protectors que legitimen el seu discurs.²⁹

Aquestes són les prevencions a què es veu abocat el predicador en una època turbulenta, en la qual els homes obliden un fet que hauria d'allunyar qualsevol besllum de protesta o de coacció: la seua missió, com s'encarrega de fer notar, li ha estat encomanada des de dalt: les paraules que diu no són seues, sinó de Déu. Açò el col·loca en una posició de privilegi: ha de ser escoltat i obeït no per ell mateix, sinó per Aquell que l'envia. Sant Bernardí expressa la idea amb contundència en XVIII 44, després de demanar que concedisquen als presoners castigats per deutes el permís per a acudir a escoltar els seus sermons: «(E non pare ch'io possa credere ch'io debbi avere peggio da voi, ch'io abbi avuto negli altri luoghi, dove io ho predicato. Oh, io so' il Signor del mondo! Non può venire ognuno dov'è il Signor del mondo! Deh! lassateli venire a me questo poco del tempo ch'io sto con voi.)»: com a emissari de Déu a la terra mereix respecte i obediència, per damunt dels poders terrenals.³⁰ Aquesta reivindicació, però, va ser ben poc efectiva: l'origen diví de les seues paraules no va frenar, certament, les crítiques i acusacions que tan amargament va patir sant Bernardí.³¹

Les admonicions bernardinianes apunten sempre a la construcció

29. «Io il più delle prediche ch'io fo, le fo per le piazze, tanto palese quanto io posso, e non m'aguatto di nulla: io parlo chiaro, e fomi molto bene intendere, e mostro i dottori da chi io m'atacco, né mai io ho messa solla per niuno modo. Così facessero molti altri, o meglio che non fo io! (...) Io vo' parlando chiaro, sempre attaccandomi al manico de' dottori, che ne seppero assai assai più che io non ne so io» (XXV 57-58).

30. Sant Bernardí recorda als senesos la seua especial condició amb molta freqüència: «Cittadini miei, Iddio mi fa dire queste parole, e per sua parte ve le dico...» (XXXIV 25); «E questo è detto più per noi predicatori, che per altre persone, quando noi predichiamo il vangelo con verità: «Voi non sete voi che favellate, ma è lo spirito di Dio che favella in voi.» (XVII 17), etc.

31. La insistència de sant Bernardí en la denúncia dels ardis dels maldients està ben justificada, si pensem en les nombroses acusacions injustes que va haver de suportar, a causa, fonamentalment, del culte al Nom de Jesús que promovia: van començar en 1423, a Bolonya, i es van materialitzar per primera vegada en el procés al qual fou convocat davant Martí V, a Roma; Bernardí no sols fou absolt, sinó que, a més a més, en va eixir reforçat amb el suport papal (vegeu GONNET, G.: «S. Bernardino da Siena e la cosiddetta «eresia» del Nome di Gesù», en *San Bernardino da Siena predicatore e pellegrino, Atti del Convegno Nazionale di Studi Bernardiniani –Maiori,*

de la ciutat ideal cristiana, un espai de convivència pacífica on impe-
re la justícia, respectuós envers la llei de Déu i, per tant, afavorit per
la divinitat. La crítica tradicional ha considerat que el seu esforç va
incloure un paper polític actiu; de fet, Bernardí ha estat exaltat com a
personatge decisiu en la política de la seua època. Cal, però, matisar
el seu àmbit d'intervenció, redefinir els límits que ell mateix es va
imposar.

Comencem per la imatge del sant de Sena com a inspirador de
reformes legislatives: és cert que reclama la transposició –la
confirmació–, a nivell legislatiu, de la seua preceptiva moral cristia-
na. Ara bé, en general es limita a inspirar l'esperit d'aquestes refor-
mes, o a instar les autoritats que facen complir disposicions ja
existents; rarament formula propostes concretes. A més a més, la
majoria dels casos correspon a la voluntat que l'autoritat assumisca
una funció necessària, per bé que secundària: assegurar les condicions
òptimes perquè el sermó tinga lloc amb normalitat i amb la major
afluència de públic possible.³²

Després de la visita de sant Bernardí, molts municipis modificaren
els seus estatuts, o bé en crearen nous (són especialment coneguts
els promulgats en 1425 a Perusa i Sena). Les conductes que es cas-
tiguen es corresponen amb els pecats denunciats pel predicador des
del púlpit. Ara bé, com ha demostrat l'estudiós J.-C. Maire-Vigueur,³³
les legislacions anteriors ja incloïen disposicions en aquest sentit, i
en els nous textos les penes no s'endureixen: l'originalitat rau en la
introducció d'una sèrie de mesures preventives i auxiliars que
garanteixen l'aplicació rigorosa de les penes previstes. Les
modificacions responen, doncs, més que a les denúncies de vicis

20-22 juny 1980–, ed. de Francesco d'Episcopo, Lecce, Galatina-Congedo, 1985,
pàg. 41-51). Els seus enemics no desistiren: l'acusaren de nou, una altra volta
inútilment, davant Eugeni IV; posteriorment, davant l'emperador Segimon (al qual
novament va convèncer de la seua innocència) i, finalment, com sempre de manera
infructuosa, al concili de Basilea.

32. Per això exigeix que s'adopten disposicions legals com ara prohibir que
s'obrin les botigues fins que acabe el sermó (III 48), concedir una gràcia especial als
condemnats o perseguits per deutes perquè puguin acudir sense problemes a escol-
tar-lo (XVIII 44), o que es prohibeixi el "gioco della palla" mentre dure la prèdica
(XXX 33).

33. «Bernardino et la vie citadine», en *Bernardino predicatore nella società del
suo tempo*, op. cit., Todi, Accademia Tudertina, 1976, pàg. 275-280.

concrets fetes per sant Bernardí, a la seua exhortació a les autoritats a perseguir-los.

Maire-Vigueur ha matisat igualment el paper de sant Bernardí com a impulsor de la pau:³⁴ en realitat, dins les ciutats sols va aconseguir la reconciliació entre particulars, que era allò que realment li preocupava. De fet, només va predicar contra les faccions quan la conjuntura política era especialment favorable; en els casos en què efectivament va arribar la pau entre els partits després de la seua predicació, la seua influència es va limitar a l'ajut psicològic i moral.³⁵

En alguna ocasió sant Bernardí fa referència al fet que els ciutadans de les terres on predicava, aprofitant la seua presència, li demanaven que solucionara els seus problemes: pretenien que assumira la funció d'una espècie de conseller o jutge de pau. En XXVIII 28-38, el predicador reflexiona sobre aquest paper que li atribueixen, lamentant (amb ironia, tot s'ha de dir) que li exigisquen decisions o intervencions que no li pertocuen i estan fora del seu abast. Ens sembla interessant reproduir aquest fragment, on sant Bernardí enumera algunes d'aquestes variades peticions, referides a baralles veïnals, problemes familiars, qüestions econòmiques...:

«Doh! Elli è talvolta ch'io mi ritrovo solo solo, e vienmi voglia ancora ancora di fare le più belle risa, che se niuno fusse con meco, sarebbe una meraviglia. Io trovo che se niuno ha quistione niuna, ellino capitano a me, dicendomi: –Doh, frate Bernardino, io vi prego per l'amor di Dio, che voi mi facciate una grazia: egli è quistione fra tale persona e tale, e potreste operare molto bene mettendoli in concordia. –Bene –dico io–che vuoi tu che io facci? –Vorrei che voi mandaste per lui. –Ma io non ho famigli e non ho birri da farcelo venire, e forse non vorrà fare altro che a suo modo. Doh, questa non è cosa da me! Un altro verrà che arà quistione co la moglie, dicendomi: –Per l'amor di Dio fatemi che questo fatto s'aconci fra me e lei. –Un altro: Oh! io ho ad avere denari dal tale: elli mi strazia, elli si fa beffe di me, tienmi il mio in forza, e io stento. –Ben, che vuoi tu ch'io ne faccia? Io non so' né podestà

34. Per l'exaltació de sant Bernardí des d'aquest punt de vista, vegeu, per exemple, MESINI, C.: «La sociologia di San Bernardino da Siena», en *San Bernardino da Siena. Saggi e ricerche pubblicati nel quinto centenario della morte...*, op. cit., pàg. 369-ss.

35. MAIRE-VIGUEUR, J.-C.: op. cit., pàg. 260-274.

né capitano, e non so' de' Signori, né ufficiale di Mercantia, ch'io te li possa fare rendere, se tu gli hai ad avere. Simile, se'l figliuolo è cacciato dal padre, egli viene a me: se'l padre è maltrattato dal figliuolo, elli capita a me. Se la moglie è stata cacciata dal marito ella capita a me. Se la donna si fugge dal marito, el marito viene a me. Se uno ha infirmità, elli ricorre a me; se uno ha alcuna tribolazione, elli capita a me, e per certo io sento di voi le più nuove cantafolle ch'io abbi sentito in niuno lugo. (...) Sapete che vi dico? Voi volete ch'io sia papa, ch'io sia vescovo, ch'io sia rettore, ch'io sia ufficiale di Mercantia, e che io faccia ogni cosa che appartiene a loro. Oh, io non posso fare ogni cosa, io! Ognuno facci il suo uffizio; se tu hai ad avere da niuno, va' dove t'abisogna d'andare per racquistare il tuo. Se è la tua donna partita da te, o'l tuo marito, fa' coi parenti o con amici o col padrino, et *sic de singulis* dico a ognuno».

El fragment demostra, d'una banda, que en la ment dels fidels la seua arribada s'envoltava d'esperances de canvi, de solucions, d'intervencions decisives. Al mateix temps, aquestes reclamacions indiquen que la voluntat dels cristians era que el senès suplira el paper de l'autoritat civil, una funció que consideraven desatesa, sense gestors eficaços o representatius de les seues necessitats.³⁶

Ara bé, la resposta de sant Bernardí és igualment significativa: incitant els oients a cercar l'ajut de les autoritats competents, el predicador pretén redefinir (delimitar) la seua activitat emmarcant-la dins el seu àmbit originari i renunciant a assumir un paper polític actiu: és un predicador, no un representant de les autoritats, ni dels cristians davant seu.

En aquesta mateixa línia podem col·locar les seues advertències sobre la necessària separació entre el poder civil i el cos religiós: els càrrecs públics, insisteix sant Bernardí, han de ser ocupats sempre per seglars; és un error (un pecat) intentar que els religiosos formen part de l'administració municipal, perquè d'aquesta forma s'aboca aquestos homes al vici, especialment al furt.³⁷ Bernardí mateix va donar

36. MICCOLI, G.: «Bernardino predicatore: problemi e ipotesi», *op. cit.*, pàg. 24-25.

37. «Né voi secolari dovete dare uffizio a religiosi; né anco i religiosi nol debbano accettare, né cercare, né esercitare. Non si die impacciare il religioso a le cose secolari, no»; XXXVIII 15.

exemple d'aquest compromís: en XXXVIII 18 conta que va renunciar a assumir el càrrec de «capitano dei bossoli». ³⁸ En sant Bernardí, la possibilitat d'ocupar un càrrec ³⁹ és vista sempre amb recel i rebujada com un perill per a l'ànima: associa el poder amb el risc del pecat. Al mateix temps, però, trobem, en una contradicció aparent, la seua obsessió per subratllar la responsabilitat de les autoritats i instar-los a impartir justícia, i la tendència a orientar-los sobre els reglaments. Pareix que sant Bernardí accepta aquesta influència pràctica, sempre que no comporte l'obligació d'intervenir de manera directa, concreta o explícita. Compartim, per tant, l'opinió de J.C. Maire-Vigueur, segons el qual «les biographes de San Bernardino ont déformé sa personnalité et travesti la nature profonde de son action en faisant une sorte d'activiste, en le présentant comme le premier de toute une lignée de prédicateurs engagés dans les luttes sociales et politiques de leur temps, lignée qui comprend, pour ne citer que les noms les plus connus, Alberto da Sarteano, Giovanni da Capestrano et Giacomo della Marca». ⁴⁰ Lluny d'aquesta imatge, sant Bernardí no pretenia esdevenir un personatge decisiu en la política de la seua època: volia, sí, difondre la moral cristiana, però ho va fer des de la convicció que la seua missió consistia a predicar, a exercir des de la paraula, des de la trona.

38. És a dir, supervisor de les eleccions. Les llistes dels candidats a càrrecs públics les controlaven, a més del *Podestà* i el *Capitano del Popolo*, tres religiosos, els quals ocupaven un lloc central en els mecanismes electorals a Florència i en altres ciutats, per tal d'assegurar la discreció o el secret (*Prediche volgari...*, op. cit., n. 34, pàg. 1104): «Oh, bella cosa, ch'è mi volevano fare capitano de' bossoli! Oh, io voglio essere poi castellano di Montalcino! Io mi penso bene, che a buona intenzione voi il volevate fare; ma diciamo: non debbo io sapere come elli non m'è lecito? Doh, doh! Oh, io sarei stato il buon pecco-ro-rone! Non mi cogli già me, sì bene!».

39. No sols civil: sant Bernardí demostra la mateixa actitud cap als càrrecs eclesiàstics. Va acceptar una intervenció directa només en allò que afectava la difusió de l'Observança; no va rebutjar, per tant, esdevenir Vicari General, com li havia ofert Eugeni IV, de 1438 a 1442, encara que va sol·licitar un ajudant, sant Joan de Capestrano, en el qual delegava bona part de les seues funcions. En canvi, va declinar convertir-se en bisbe sempre que li ho van oferir (MANSELLI, R.: «Bernardino da Siena», en *Dizionario biografico degli italiani*, Roma, Società Grafica Romana, 1967, pàg. 220-221). La decisió bernardiniana reflecteix una convicció general entre els religiosos de l'època, els quals consideraven la dignitat episcopal incompatible amb la recerca de la santedat i l'acció apostòlica (PROSPERI, A.: «La figura del vescovo fra Quattro e Cinquecento: persistenze, disagi e novità», en *Storia d'Italia. Annali*, t. 9, Einaudi, Torí, 1983-1986, pàg. 219-223).

40. Op. cit., pàg. 273.